

ACC. N:R M. 16168: 1-18.

Landskap: Småland Upptecknare: Engelborg Johansson, Markaryd
Härad: Lunnerbo Berättare: " " "
Socken: Markaryd Berättarens yrke: husföreståndarinna
Uppteckningsår: 1963 Född år 1898 i Hinnaryd

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Räfsor och räfsning. s. 1-18.

Lu F 120

23/2-63

Räfsor och räfsning

Räfsan, eller rivan som den heter här på bygden är ett utombeskedskap som mer än något annat sådant används och handterats av kvinnorna här i bygden under gångna år. Men även i vår tid har rivan som redskap ännu en stor uppgift att fylla ty här i skogsbygden förekommer densamma i många sammanhang från tidigt på våren till sent hösten.

1. Ett man numera kan få se rivan i handen på en mansperson både vid släkten och på stubbåker utan att denne känner sig generad det får väl anses som ett steg i utvecklingen på senare år. Det var emellertid utesluktande kvinnfolksgjöra förr och männen varken kunde eller ville befatta sig med räfsning, det gick hantånke deras ära för när! Men däremot att laga rivan om densamma räkat isär det var harksyssla. Vidare förstod männen att utvälja en "go riva" vid inköp men just så länge befattade de sig med redskapet i fråga. På markeryds

Suf 120

marknad där rivemakare hade sina stånd kunde man få höra hur man pratade för varan, men i regel lät inte bönderna vara sig de visste, att "riveskaftet" skulle va fräi alnas lant an fereträi å klövt förännnes ässå allri så lide spessat i tillönnne. Rivekudet skulle va an böge älla berrike å pinnsna an serine älla löneträi. Senna deklarationen upprepades för rivemakaren, och denne i sin tur bedyrade, alla dessa detaljer iakttagas noggrant då det gäller en vanlig stäfsriv, men skulle det vara en risbärariv eller en slätoriv då är både skaft och huvud kraftigare tilltaget. Slätorivan var stor och klumpig och var egentligen av annan konstruktion än de både förnämnda. Den förhåller både med och utan förstärkning (ett stöd vid ena sidan skaftet till huvudet) men i vilket fall som helst var den otymplig att hanteras, varför den med skäl kunde betecknas för "bärariv" då de mera lätta och smidiga rivan betecknades för "frankimmariv". Men nu var inte slätorivan avsedd för räfsning i

allmänhet utan i stället som ersättning för någon lättare hvar, såsom att jämna potatislandet, käfta renen vid sådläggning, och det är tydligt, att en sådan stödig riv lämpade sig utmärkt vid masstäkt att repa upp massen med. Släborian var alltså nyttig i många sammanhang, men det varstak förekom den inte i större utsträckning i denna bygd, den var antagligen för dyr att hålla sig med på mindre ställen. Här hade man i regel inga fodringar, utan "lesade se" med vad som sord till buds och då det gällde något av de här nämnda arbeten gjorde man som han sade "Hajsa Yng" "man tager vad man haver" och rior, både bättre och sämre brödde det inte vara någons brist på. Detta berodde väl åtminstone i någon mån på, att man var i stund att laga riorne in i det sista och göra dem användbara. Det var inte ovanligt för, att träffa på en riv som var gerad med stälkräd, eller bestagen med blockplåt, just då den var påskäftad. Pådana ibejalappade rior användes för

3

Räfsning hemma på gården men ingetunda dröjde det
att sätta en sådan riva i handen på en räfsas av
gamla stammen. Inej det skulle vara "deunderdön" till
redskap om räfsan skulle kunna klara sig i en
gammaldags "ringang" och på storängen.

4
Földre tid var alla räfsor målade på nederdelen och
varje tillverkare hade sin färg. Den blåa färgen var
allmännaast i denna bygd och här kallades dessa
blåmålade räfsor för "långeltarivur", därför att tillverkarna
var från en by i Henneryds socken som heter Långkult.
En och annan föredrog trävika räfsor för att sedan
själva tjära den nedre delen av desamma. Detta önsyftade
naturligtvis att göra räfsan ännu starkare och hållbarare.
Men för att inte nu sätta sig ut för den risken att för-
växla räfsor vid slättergilt eller större rivslag tog man
sig för att skära in sitt namn på skaftet, sedan var
man på säker sida härvidlag. Inbetingen det var slättergilt
eller dagveske höll räfsan sig med egen riva bäst så!

för vi är så lammna ihop, när vi följas åt ute på ången.
För det är säkert, att den rinnan man vent sig vid likade
sig fram nästan själv bland luvorna i "bukhaloggarna".
På sådant råfse passade det bäst om rivskuret var
svagt böjt och avsmalnande mot ändarna och så
naturligtvis fäst i skaftet med dräploggar, detta var också
något utmärkande för "en god riva". Berodde det också något
på pinnarna. För de va en sak! Det skulle vara nitton
pinnar fem cm långa och väl avrundade i nedre
ändan och järnshurnas ovanför huredeh. Vidare sakt
pinnarna i rätt vinkel i förkällande till skaftet och
väl inkilade i de runda hålen. Numera göras rimpinnar
maskinellt, men i äldre tid voro de handtäljda. Man
menar att dessa sistnämnda voro väl så bra, ty dess då
svåra utsägnings gillas man int. Pinnarna äro också
en smula längre numera, vilket torde vara därför, att det
är mest på kultiverad mark som det förekommer
räfning i närvarande tid.

En av annan höll sig med järnreäsa redan för femtio
år sedan men knappast allmänt förekommande förrän
på trettiotalet. Somme förhållande var det med hästräfsen.
Man räknar med att det är omkring femtio år sedan
den första hästräfsan syns här i bygden. Det var rent
en sensation här då en bonde, till vara välbärgad, kom körande
med häskia för att riva ihop kö en vacker dag. Att man
var förvånad över det goda resultat som man åstadkom
med häskia det är en given sak och som alltid blev följden
den, att så snart det öppnades en möjlighet att anskaffa
en sådan nyttig sak trehade man inte länge förrän man
bestämde sig för inköp. Dock var det långt ifrån allmänt
med hästräfsa förrän på trettiotalet och endast ännu
på de större ställena, på småställen tillämpas ännu
den gamla metoden med räfsning för hand.
Hästräfsan för femtio år sedan såg ut på samma
sätt som den gör i närvarande tid och alljämt lika
effektiv menar innehavaren, men de gamla konservativa

småbrukarna är av annan mening och framhålla sin
uppfattning så här: "Lia umöjlet summa de ä i slau raint
me maskin lia umöjlet äi de ä räfsa raint me hästrin".
De ä så sent som de ä sagt man pass på om ink där
också ligger detta dori, att man vill inte nedgradera
den gamla räfserivan som har tjänat i så många
sammanslag i både djurt och lett.

Allt nog, räfsan förekommer ännu i stor utsträckning
här i bygden och vi har också tillverkare på ganska nära
håll nämligen i Skinnestöke Hinnerys socken, den
fullständiga adressen är Skarb-Wando Andersson

Skinnestöke Hinneryd. Denne kan säkert lämna en
utförlig beskrivning av tillverkningsförelöpet samt de
verktyg som användes. Oaktat sin höga ålder 81 år är
denne rivmakare i sin verkstad nästan dagligen
och ännu är här god åtgång på de berömda längetarivon.
Yrket har gått i arv från far till son och det ser ut
som att nästa generation också hade anlag och vill

övertaga företaget som säkerligen ännu har en upps-
gift att fylla i våra bygder.

En välgjord räfsa kunde hålla i många år det har
bevisats inte minskat av egen erfarenhet. Jag minns
tydligt när jag fick min första räfsa, så där för bortåt
femtio år sedan. Den var inköpt av en rivaremakare
på en annan plats längre upp i Småland närmare
bestämt i västbo härad. Här målade man räfsorna gröna
och jag tyckte att min nya räfsa var ett riktigt prakt-
exemplar, men inte endast en ögonfägnad utan också
underbar att handtera för Småningen. Det låter oförståeligt
men det är faktiskt, att under alla de år som denna räfsa
användes gick där aldrig en pinne av utan dessa voro
till sist så uppslötna, att de voro endast en rimlig
då de äntligen byttes ut mot nya. Kanske sådana
förmärksamheter som "blöd rivaren!" eller "äfta rivaren!" gjorde
sitt till, att en räfsa kunde hålla sju- åtta år.
8 Ett räfsbeståndet översågs med en särdeles omsorg

före slättern det var en ständigt regel förr. Nybörjare i skräck fingo alltid nöja sig med någon gammal lagad räfsa ty sanningen att säga var en sådan sig ganska fumligt åt i första stadiet. Bore detta, att hålla räfsan rätt var ett problem för nybörjaren. Inte var det nödvändigt att fatta om skaffet på olika vis med höger och vänster hand menade denne, men när man såg hur lätt och ledigt de vana räfseserna hanterade redskapet gjorde man sitt bästa för att vinna färdighet. Men ändå varst man ingen fullfärdig räfses vareken första eller andra säsongen. I tretton-fjortonsårsåldern fick man gärna börja träna och snart visade det sig om där fanns anlag ty då följde man med vid slättern av rent intresse. Vankade det då en aning beröm av de vana räfseserna då var man överlycklig och tyckte att det var bara roligt.

Fastän nu alla räfseser hade samma utbildning / om det kan kallas så / var det ändå en väsentlig

skillnad på vad den ena och den andra var i stånd
att prestera. Om den och den räfseser kunde man
ibland få höra uttrycket: hon har sämnt "liane" hon
gör syssla för två under det en annan bara springer
i "spega om rivan" och gör knappt skäl för beteckningen
räfsesa. En räfsesa är den förstnämnda typen klarade
sig fint för tre slätterkarlar och det kan tilläggas, att
dessa sågo inte med blida ögon om hon råkade komma
dem för nära. Vänst bara tills vi komma ut på "viallet"
ska vi jongla vi menade "slättakärena" och tog några
kraftiga skärer för att riktigt visa sina talanger.
Arbetslön var man aldrig under slättern varken i ena eller
andra laget, det förstod husbonden att sörja för. Minsta
lönen som visade det i räfselaget skulle han igång med
att "hydda hö". Detta var egentligen inte helt räfsesers
uppgift (här kunde Karlarna hjälpa till utan att generas)
men både husbonden och de andra slätterkarlarna sågo
helst, att räfseserna vara i funktion från morgon till

kräft. I uttrycket: "hydda hö" innefattas, att dokamma-
skall både strängas (vändas) och starkas eller som det
heles här: "kvas". Ett husbonden var med om detta arbete
och dirigerade det var en ständigt regel, helt enkelt be-
tröddes ingen annan om ett så viktigt arbete som det
fjörn ansågs vara, att lägga upp hö. Självt skulle han
kammas höstarken eller hörsjan med risan tills densamma
var så slät, att den var motståndskraftig för allt slags
väder och vind, som den möjligen var utsatt för.
Under tiden som detta arbete förrigge hade slätterkarlarna
hunnit att kiva av en anseelig mängd, så nu var det
räfseserernas tur att "spotta i näsarna" och ordna sig i en
verklig "reingång" ty då kunde man överka ett förrvarligt
stycke på ett par timmar därute på slätten.
Vid sådana tillfällen ordnade man sig två och två vid var
sida om det uomätlige stycket, som kunde vara flera tunn-
land areal att håra över. Gick man ringång så var man
beredd på att hålla ut tills man var framme vid änden på

stycket och det kunde vissel vara ansträngande, helst som
det gällde, att från räfsan med jämna tag gå att det helas
gick i jämn takt. Den som gick främst bestämde farten
och den som kom efter hade bara att följa med för se på
eftersläp ville man näst inte vara då man ordnat "ivrigång".
"Blåsor i händerna!" hörs inte för tränade räfsesor, det var
bara nybörjare som lät vidgå något sådant. I greppet
mellan tummen och pekfingeret blev snart en valk som
gjorde huden i munnen för en påfrestand som densamma dagligen
var utsatt för under säsongen. Men trots det, att räfsa
var ett ansträngande arbete hörde jag många säga: räfsa
är det roligaste utarbetet som kan förekomma och vissel
måste man källa med om det. Det var med en viss stimu-
lans som ett par tre räfsesor med rivas handen gar-
sig iväg ut i vingen, för att räfsa det nyslagna höet.
Men här var kanske en mängd buskar som skuggade,
eller furor och stenar och oländig mark så passade det
19 inte alls att breda höet här utan då samlades det i högar

och bars i famnen med hjälp av räfsan ut på vidderne,
där sol och vind snart förvandlade gräset till hö.

Så länge man ännu här i bygden höstade vildhöst så här
allmänt (det torde vara omkring femton - tjugo år sedan
man upphörde håsa med) förekom det inget redskap utom
räfsan, allt samla höet med ut på ången eller i "bakkeloggarna".
Er det kortväxta höet vildskägg, blåing, bakkabla etc.
hackade man famnar med räfsan och bar dem fram till
stucken eller hässjan i "båra" (båga).

Denna metod med båga vid höbärgring förekommer
ännu i stor utsträckning på småställen här i bygden,
och var säker på att man tillämpar den gamla räfsemetoden
även på kultiverad mark. Visserligen finns det höfjuga
på varje ställe numera, men så snart beträdda personer
som utföra arbetet ser det ut som man föredroge räfsan
att skjuta i höet med. Bli det allt för tungt att
räfsa fram det samma då vänder man rivan och försar
fram höet med riveskäftet. Så nog har räfsan sin

uppgift att fylla i många sammanhang det kan man
icke undgå att konstatera.

Det är givet att man använde råfsan ännu mer i äldre tid
det var ju så många arbeten som gjordes med densamma
som aldrig numera förekommer. Biståre för exempel,
det var ju alltid ett par tre dagar om våren som avsattes
för detta arbete och då var råfsan det enda redskap som
användes. Som tidigare nämnts hade man en särskild
råfsa för råfsbäring, den var kraftigare tilltagen än råfsrevan
och det är tydligt att man redan vid tillverkningen hade tänkt
på att densamma kom att vara utsett för större påfrestning
därute i markerna. Ju mera man skrapade upp ris och
lör kring buskarna desto bättre betyg fick man vid
avgränsningen. De gamla menade att råfsbäring var lika
viktigt som vilket värbete som helst och därtill ett
av de första man borde hava i åtanke. I detta sammanhang
erinnar jag mig en påminnelse just härom för många år
sedan; far hade just sett över riwebeståndet för säsongen

och så kom han in och gav oss order så här: "Loven er
nu at i ristfæren de i ikke en timme fæses med vridovertræna
(vridsipporna) hälla på i övrlökka joen".

Visseligen räfsas inte stubbåkern med samma omsorg
som förr, men man kan ändå ej förbigå en sådan detalj
det vore att svika traditionen och det gör man inte gärna.
Enne ett arbete med räfsan som förekom förr, var
räfsning på logen vid tröskning. Både vid slagtröska
som med tröskverk var räfsan med som ett nödvändigt
redskap. Särskild vid tröskning med verk var räfsan
igång oerbrutet så länge tröskningen pågick. Det var ett
allmänt omdöme här i bygden att räfsning vid tröskverket
var det skräckaste arbete som förekom där, men nu var det
ju kvinnfolkssyssla att räfsa och därför var det inget
att välja på, man var egentligen ofröligt överens om
fördelningen av man och kvinnosysslor och mycket
sällan gick man in på varandres område härvidlag.
15 Det är kanske förklarligt därför unga män i allmänhet

förr hade sådan arig inställning till allt vad råfsning
bedde. I tretton- fjortonsårsåldern är man ju mottaglig för
propaganda och när man nu jämt körde att råfsa var
något endast för frestämmer dog man uttryck, som tyvärr
var allt för djupgående. Man rent av vänt in med föreställ-
ningar och vi vet hur ofta man går ifrån inärvda
seder och bruk, det kan rent av följa livet igenom i vissa fall.
Råfsan har aldrig varit något dyrbart redskap att hålla sig med.
Tälde tid eller för fyratio-femtio år sedan var priset
0,50- 0,75 kr för en ny riva och för rivehuvud 0,17 kr st.
Det var alltså inte det höga priset på råfsan som var
anledning till att man alltid skulle vara så försiktig
med densamma fastmer var även detta en gammal
sed som hade följt generationerna. Då snart man slutat
råfsa inte på ången skulle man under uppskållat sätta
råfsan i någon lämplig buske med skaflet nedåt och alls
inte mer än en st. på varje plats. Att lägga en råfsa på
jorden efter användning det fick aldrig förekomma för

16

och förresten har man samma tablik än i dag då det gäller förvaring av redskapet i fråga. Vidare skulle man bura råfsen varken under armen till och från slätterängen, men var det någon som överträdde denna regel och släpade råfsen efter sig kunde denna vara beredd på ett förmaningstal, som kunde vara rätt så ingående ibland.

Slätterkarlarna kunde vara skälmaktige ibland och gömma råfsorna, det hade tydligen dem att spela råfsorna ett språk då och då. Men sådant finger de snart betalt för om inte förr så då det var gräddags, kanske de kunde få en gliring som så: "denne gröt är kokt åt dem gällt med rian & slängt i inte åt dem som ställt vid lien & hängel."

Råfsorna själva gavo nog akt på om de liksom ofrivilligt räknade komma varandra för nära så att råfsorna dras ihop för det betydde att man kom tillsammans även nästa år att råfsa på slätterängarna. Hadde någon av slarv och tanklöshet räkat ställa en rian ifrån sig med huvudet nedåt då hade man

företur av olika slag och bereda sig på, så man undrar
inte på att det iaktogs försiglighet härvidlag.

Då man räfsade gården efter sista hölleset som kördes
in skulle man stå på ett visst svstund från lad-
dörren och den hölles man hade på räfsan skulle
kastas in, därmed hade man säkerhet att fodret
blev både drygt och "lättåket."

Säkerligen förekom det ännu flere tecken och tydor
i samband med räfsning och de gamla menade att
sådant skulle alls inte omhållas. Men under årens
lopp har allt sådant somnången jämnats ut, vill man
i varje fall påstå, huruvida det är hela sanningen låter
jag vara osagt.

Men då det gäller räfsan är denna alltför en trotjänare
som man på inga villkor kan avstå, den är helt och helt
oambärlig och sådan densamma är konstruerad i närvarande
tid sådan var den för femtio - sextio år sedan en försvarlig
tidrymd, och man har inte kunnat hitta på något bättre på området.